

Η πρόσφατη εμπειρία των αρχείων νεοελληνικής αρχιτεκτονικής (από το πρόγραμμα της Κοινωνίας της Πληροφορίας)

Λέτη Αρβανίτη-Κρόκου, Ναταλία Μπούρα

Η πρόσφατη -και σύντομη- εμπειρία μας στα ΑΝΑ με την ψηφιοποίηση ξεκίνησε το 2008 όταν αποφασίστηκε η συμμετοχή μας στο συμπληρωματικό κομμάτι του προγράμματος Κοινωνία της Πληροφορίας. Ήδη από καιρό μας απασχολούσε το ενδεχόμενο της ψηφιοποίησης των σχεδίων του αρχείου μας, καθώς αυτό θα καθιστούσε πολύ πιο εύκολη την πρόσβαση των μελετητών σε αυτά και τα αρχεία προσιτά σε πολύ ευρύτερο κοινό.

Από το ξεκίνημα του εγχειρήματος αυτού φάνηκε ότι δεν θα είναι τόσο απλή η διαδικασία ψηφιοποίησης του υλικού των αρχιτεκτονικών αρχείων. Το πρώτο ζήτημα είναι η ποικιλία και η ανομοιογένεια του υλικού. Στο αρχείο ενός αρχιτέκτονα μπορεί να περιλαμβάνονται από πρωτόλεια σκίτσα σε διαστάσεις που ξεκινούν από λίγο μεγαλύτερες του γραμματισμού έως ολοκληρωμένα αρχιτεκτονικά σχέδια μεγάλου μεγέθους, ζωγραφικά έργα, φωτογραφίες, αρνητικά και τυπώματα, διαφάνειες, προπλάσματα, έγγραφα, αλληλογραφία, σχεδιαστικά όργανα έως και αντικείμενα.

Επιπλέον, κάθε κατηγορία του παραπάνω υλικού περιλαμβάνει άλλες υποκατηγορίες, διαφοροποιήσεις και διακλαδώσεις... Το πρώτο ζήτημα είναι λοιπόν η διαφορετική αντιμετώπιση που αρμόζει καλύτερα στο κάθε υλικό. π.χ. τα σχέδια χρειάζονται ψηφιοποίηση σε επίπεδη τράπεζα ενώ τα αρνητικά, οι διαφάνειες, τα τρισδιάστατα προπλάσματα πρέπει να φωτογραφηθούν. Η σωστή οργάνωση του υλικού, πριν το στάδιο αυτής καθαυτής της ψηφιοποίησης, είναι από τις πιο σημαντικές προϋποθέσεις για να παραχθεί ένα εύχρηστο ψηφιακό περιβάλλον.

Για το λόγο αυτό η οργάνωση του υλικού ενός αρχείου είναι μια εξαιρετικά χρονοβόρα διαδικασία, καθώς κάθε μελέτη μπορεί να περιέχει από μερικές δεκάδες σχέδια έως και χιλιάδες. Καταλαβαίνετε ότι αναφερόμαστε σε μια ιδανική κατάσταση, όπου ο χρόνος δεν πιέζει...

Λόγω του περιορισμένου χρόνου που είχαμε στη διάθεσή μας για το πρόγραμμα αυτό, αποφασίσαμε, ότι σε αυτό το στάδιο τουλάχιστον, η ψηφιοποίηση θα περιοριζόταν στα σχέδια. Επίσης θέσαμε κάποια ακόμα κριτήρια για την επιλογή των σχεδίων που θα ψηφιοποιούνταν στη συγκεκριμένη φάση.

Έτσι επιλέξαμε:

- αρχεία στα οποία ήδη συχνά έχουν ανατρέξει ή συνεχίζουν να ερευνούν οι μελετητές (π.χ. αρχείο Ν.Μητσάκη, Δ.Πικιώνη, ΕΟΤ/Ξενία)
- αρχεία ήδη καταγεγραμμένα με όσο το δυνατόν πληρέστερο τρόπο
- αρχεία με υλικό το οποίο απαιτεί ιδιαίτερες συνθήκες φύλαξης λόγω παλαιότητας ή και φθοράς (Συλλογή Κ.Μπίρη)

Εδώ επίσης θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η ψηφιοποίηση του υλικού έπρεπε να γίνει στον ίδιο το χώρο που φυλάσσονται τα αρχεία, όχι μόνο λόγω της ευπάθειας του υλικού αλλά και λόγω του όγκου (του υλικού) που επιλέξαμε να ψηφιοποιήσουμε (περίπου 8.500 σχέδια). Παρά το μεγάλο μέγεθος λοιπόν των μηχανημάτων που

απαιτούνται, κρίθηκε προτιμότερη η μεταφορά και η συναρμολόγηση αυτών επί τόπου.

Όπως αναφέραμε και προηγουμένως, μια πρακτική δυσκολία που είχαμε να αντιμετωπίσουμε ήταν η διαφορετική κατάσταση των σχεδίων ή ο τρόπος που αυτά ήταν αποθηκευμένα. Αν τα σχέδια είναι ‘καμένα’ από το χρόνο απαιτείται μεγάλη προσοχή στο άνοιγμα και την τοποθέτησή τους πάνω στο σκάνερ, καθώς μπορεί να σπάσουν ή και να αποκολληθούν κομμάτια. Αν τα σχέδια είναι σε ρολά απαιτείται χρόνος για να ισιώσουν ή ειδική μέθοδος που εφαρμόζεται από τους συντηρητές, γιατί το χαρτί έχει αποκτήσει με την πάροδο των χρόνων συγκεκριμένη μορφή και αντιστέκεται στο άνοιγμα (ειδικά το διαφανές). Το ίδιο ισχύει και για όσα είναι διπλωμένα σε φακέλους.

Ένα επόμενο στάδιο της διαδικασίας ήταν η επαρκής αλλά και *στοχευμένη* τεκμηρίωση της ψηφιοποιημένης πλέον πληροφορίας ώστε αυτή να είναι, όχι μόνο προσιτή και προσβάσιμη, αλλά και εύκολα ανιχνεύσιμη από τον εκάστοτε ερευνητή. Η οργάνωση ενός τέτοιου ψηφιακού περιβάλλοντος είναι μια πρόκληση καθώς απαιτείται από τον τεκμηριωτή να έχει:

- γνώση ανάγνωσης σχεδίων– κάτι όχι τόσο αυτονόητο όσο μοιάζει εξ’ αρχής
- γνώσεις αρχειονομίας
- γνώσεις ιστορίας αρχιτεκτονικής, ώστε να μπορεί να δουλέψει και συνδυαστικά, κάνοντας συσχετισμούς ανάμεσα σε αρχεία διαφορετικών αρχιτεκτόνων
- εξοικείωση με την ποικιλία υλικών, τρόπων σχεδίασης και τη σχετική με αυτά ορολογία

Ένα ακόμη ζήτημα που είχαμε να αντιμετωπίσουμε ήταν και αυτό της ένταξης στο προϋπάρχον διαχειριστικό πρόγραμμα του μουσείου και της προσαρμογής των απαιτήσεων που έχει ένα αρχιτεκτονικό αρχείο, καθώς το σύνολο του υλικού όλων των τμημάτων του μουσείου πρέπει να παρουσιάζει μια ενότητα, μια ενοποιημένη εικόνα προς τον επισκέπτη. Η ένταξη αυτή παρουσίασε σημαντικές δυσκολίες στους θησαυρούς διαφόρων πεδίων, όπως στην ορολογία και στο λεξιλόγιο, που όμως αντιμετωπίστηκαν –νομίζουμε επαρκώς.

Τα αποτελέσματα της ψηφιοποίησης –πράγμα που ισχύει βέβαια για όλους τους τομείς της γνώσης αλλά καθίσταται εφικτό τώρα και για τα αρχιτεκτονικά αρχεία– είναι εντυπωσιακά, στη διευκόλυνση που παρέχουν στους μελετητές καθώς έχουν τη δυνατότητα εύκολης και γρήγορης πρόσβασης

- σε μεγάλο αριθμό δεδομένων
- σε δύσχρηστο και ευπαθές υλικό (που υπό διαφορετικές συνθήκες δεν θα ήταν προσβάσιμο)
- από απόσταση, χωρίς να είναι απαραίτητη η φυσική παρουσία του ερευνητή στο χώρο

Τα ψηφιακά αρχεία επιπλέον προσφέρουν

- ευκολία στην επεξεργασία του υλικού
- ελαχιστοποίηση του απαραίτητου χώρου εργασίας– π.χ. εκεί που άλλοτε χρειαζόμασταν τραπέζια ολόκληρα για το άνοιγμα και το άπλωμα των σχεδίων, τώρα αρκεί η επιφάνεια που καταλαμβάνει ένας υπολογιστής

Τέλος, ακόμα και στο χειρότερο πιθανό σενάριο, που είναι η ολοσχερής καταστροφή του πρωτότυπου, μπορεί τουλάχιστον να διασωθεί και να αναπαραχθεί η ‘πληροφορία’ όσο το δυνατόν πιο ακέραια και πιστή στην πραγματικότητα.

Όπως σε καθετί όμως υπάρχουν και κάποια μεγαλύτερα ή μικρότερα μειονεκτήματα. Ένα από τα σημαντικά μειονεκτήματα είναι η απώλεια, μέχρις ενός βαθμού, της πληροφορίας. Αυτό κυρίως αφορά στα μεγάλα σχέδια. Είναι φυσικό επακόλουθο να μην είναι εύκολα αναγνώσιμες κάποιες πληροφορίες από ένα σχέδιο που το φυσικό του μέγεθος είναι πολύ μεγαλύτερο από την οθόνη του υπολογιστή. Κάποιες γραμμές δεν είναι ορατές λόγω σμίκρυνσης, κάποιες σημειώσεις χάνουν τη σημασία που έχουν στο πρωτότυπο, ή ακόμη περνούν απαρατήρητες, καθώς εμφανίζονται σαν μια μικρή ‘μουτζούρα’ στην οθόνη.

Πολλές φορές η διαδικασία αναζήτησης με τον παραδοσιακό τρόπο ενός σχεδίου –ή μιας γραπτής πληροφορίας- οδηγεί στην απροσδόκητη ανακάλυψη άλλων πληροφοριών (μια υποσημείωση που οδηγεί σε κάτι άλλο, ένα σκιστάκι στο πίσω μέρος ενός σχεδίου, μια σβησμένη λεπτομέρεια...), κάτι που η αναζήτηση μέσω υπολογιστή έχει απαλείψει. Χάνεται η γοητεία του ‘ψαχουλέματος’ και η χαρά ενός ξαφνικού ευρήματος.

Επίσης σημαντική είναι η απώλεια της ‘γοητείας’ που ασκεί το πρωτότυπο υλικό με την φυσική επαφή με αυτό. Παλαιότερα, η διαδικασία αναπαραγωγής/αντιγραφής ενός σχεδίου –όταν δεν ήταν επιτρεπτή η φωτοτύπηση- γινόταν με το χέρι, υπήρχε κατ’ ανάγκη μια φυσική εμπλοκή του ερευνητή με το υλικό, και έδινε πολλές φορές μια άλλη διάσταση στην έρευνα και μια μεγαλύτερη οικειοποίηση με το θέμα.

Η απόλυτη εξάρτηση από μηχανικό εξοπλισμό (ακόμη και από οικονομικής άποψης) με την συνεχή εξέλιξη της τεχνολογίας, καθώς καθιστά την ενημέρωση και αναβάθμιση του τεχνολογικού εξοπλισμού και του λογισμικού που χρησιμοποιείται απαραίτητη, ώστε να είναι πάντα ‘σύγχρονα’ και συμβατά, προκαλεί ‘ανασφάλεια’ στους ‘φύλακες’ και διαχειριστές των ψηφιακών αρχείων. Η ‘ευπαθής’ τεχνολογία και ο φόβος για την πιθανή απώλεια δεδομένων απαιτεί την αποθήκευση των ψηφιακών αρχείων σε περισσότερα του ενός διακομιστή (κεντρικός υπολογιστής φύλαξης και διαχείρισης δεδομένων /server).

Ένα ακόμη σημείο που χρειάζεται προσοχή, είναι το θέμα της διαφύλαξης των δικαιωμάτων της πνευματικής ιδιοκτησίας (στη συγκεκριμένη περίπτωση του μουσείου). Θα πρέπει να είναι δυνατός ο έλεγχος της χρήσης, διακίνησης και αναπαραγωγής της εικόνας χωρίς να εμποδίζεται η χρήση της πληροφορίας.

Τέλος, πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ότι η δημιουργία ψηφιακών αντιγράφων δεν αντικαθιστά με κανένα τρόπο την ύπαρξη πραγματικών αρχείων. Ουσιαστικά οδηγούμαστε στη δημιουργία, διατήρηση και διαχείριση μιας ξεχωριστής αλλά και αλληλένδετης με τα αρχεία αναλυτικής εικονογραφικής καταγραφής –μιας άλλης μορφής αρχείο- που χρήζουν διαφορετικής φροντίδας, διαχείρισης και προσέγγισης.

Συμπληρώνονται φέτος 12 χρόνια από τότε που, συμμετέχοντας για πρώτη φορά ως μέλος των ANA στο συνέδριο των Μουσείων Αρχιτεκτονικής διασταυρώθηκα με την έννοια του ψηφιακού αρχείου. Θυμάμαι όταν ένας βρετανός συνάδελφος ξεκινώντας την ανακοίνωσή του ‘μοίρασε’ σε τρεις ακροατές 3 διαφορετικά αντικείμενα: ένα βιβλίο, μια παλιά δισκέττα και ένα cd, και τους ζήτησε να του πουν εν συντομία τα

περιεχόμενα. Ο μόνος που μπόρεσε να απαντήσει, αφού έριξε έστω μια ματιά, ήταν αυτός που κρατούσε το βιβλίο. Ήταν βέβαια μια κίνηση καθαρά ‘εντυπωσιασμού’ αλλά νομίζω ότι ήταν η πρώτη φορά που συνειδητοποιούσα πως η ψηφιοποίηση είναι το μέσον και πως το πρωτότυπο δεν θα ‘αντικατασταθεί’ ποτέ.

Από την άλλη πλευρά, θυμάμαι και ένα από τα πρώτα e-mail –δυστυχώς δεν μπόρεσα να το εντοπίσω...- που είχαμε λάβει από μια φοιτήτρια της νεοσύστατης αρχιτεκτονικής σχολής της Πάτρας, που μας ζητούσε πολύ ευγενικά να της αποστείλουμε όλο το αρχείο του Νίκου Μητσάκη... η αντίδραση των συνεργατών στην ανάγνωση του συγκεκριμένου μηνύματος ήταν μάλλον γενικής ευθυμίας... και βέβαια, ακόμα και σήμερα δε θα μπορούσαμε να στείλουμε όλο το αρχείο, αλλά αυτό πια είναι προσβάσιμο μέσω της ιστοσελίδας του μουσείου!

Έχοντας πια εξοικειωθεί(;) με την ψηφιακή μορφή ενός τεκμηρίου, τόσο εμείς όσο και οι ερευνητές, και καθώς οι περισσότεροι πια δουλεύουμε μπροστά σε μια οθόνη, το υλικό μας ζητείται συνήθως ψηφιοποιημένο. Και εμείς πηγαινοφέρνουμε τα σχέδια μας –μια που δεν κατέστη δυνατόν να κρατήσουμε το σκάνερ μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος και μια που ο αριθμός των σχεδίων που ζητούνται είναι σχετικά μικρός, κυρίως λόγω κόστους-στον Βασίλη που γνωρίσαμε από το πρόγραμμα της κοινωνίας της πληροφορίας. Και μια και γνώρισε κι εκείνος με τη σειρά του τις ιδιαιτερότητες του υλικού και τον τρόπο χειρισμού του, ελπίζουμε πως αυτή είναι μια καλή σχέση που θα συνεχιστεί, όσο βέβαια η τιμή ανά μονάδα παραμένει προσιτή... Επιθυμία και στόχος μας πάντως παραμένει η απόκτηση ενός τέτοιου scanner. Κάτι τέτοιο θα διευκόλυνε όχι μόνο τις περιστασιακές ψηφιοποιήσεις που μας ζητούνται από ερευνητές αλλά θα μετέτρεπε αυτό το τυχαίο γεγονός σε συστηματική ψηφιακή καταγραφή των σχεδίων των αρχείων (και πιθανώς θα διευκόλυνε και άλλες ανάγκες του μουσείου). Στη σημερινή λοιπόν ψηφιακή εποχή αυτή η επιθυμία γίνεται μάλλον ανάγκη και καθιστά την απόκτηση ενός τέτοιου μηχανήματος αναπόφευκτο γεγονός, στο σύντομο ελπίζουμε, μέλλον.

(ολοκληρώνοντας θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την EPMHΣ digital και τους συνεργάτες της για τη συνεργασία τους στο ιδιαίτερο αυτό έργο!)